

La tragèdia *Èdip Rei*

Joan Castellanos i Vila

FONT: SÓFOCLES. (2022). *Èdip Rei*. LA MAGRANA.

El mite d'Èdip

Encara que tenim diverses tradicions del mite d'Èdip que no concorden exactament amb les que ens presenten els tràgics, la versió més coneguda és la que trobem en les tragèdies de Sòfocles.

Èdip era fill de Laios i de Iocasta, reis de Tebes. El seu naixement fou maleït per una terrible profecia: mataria el seu propi pare i es casaria amb la seva mare. Per tal d'evitar l'acompliment d'aquesta terrible maledicció, el pare lliga els peus del nen i el dona a un criat fidel per tal que l'abandoni a les muntanyes del Citeró. El criat, però, té pietat del nen i el dona a un pastor de Corint, que el porta a la seva ciutat, on els reis Pòlib i Mèrope, que no tenien fills, l'adopten. El nen fou anomenat Èdip, que significa «peus inflats», inflats de resultes de les fortes lligadures. Al cap de molts anys, quan Èdip ja és gran, en una festa que celebrava amb els seus amics, sent el comentari d'un d'ells que deia que era un fill adoptat. Com que les explicacions que li van donar Pòlib i Mèrope no el van satisfer, va anar a Delfos a consultar l'oracle. El déu, però, en lloc de contestar a la seva pregunta, va dir-li que el seu destí era matar el seu pare i casar-se amb la seva mare. Èdip, doncs, per evitar l'acompliment d'aquest destí fatal, no torna a Corint i pren el camí en direcció a Tebes. Ja a una certa distància de Delfos, sota la muntanya de l'Helicó, en la cruïlla amb els camins que porten a Dàulida i a Tebes, es troba amb un carruatge, ocupat per una persona important i escortat per cinc homes que li barren el pas. S'inicia una baralla per la prioritat de pas i Èdip mata tots els seus adversaris, tret d'un que aconsegueix escapar. Mata també la persona que anava dins el carruatge, que era, precisament, el seu pare natural. Ja a prop de Tebes, en una muntanya del voltant, Èdip es troba amb la terrible Esfinx, monstre amb cos de lleó i cara de dona, que presentava enigmes als viatgers i se'ls menjava si no coneixien la resposta. L'enigma que va presentar a Èdip era el següent: «¿Quin és l'ésser que primer camina amb quatre

potes, després amb dues i més tard amb tres, i com més pots fa servir més dèbil és?». La resposta que va donar Èdip fou l'home, i l'Esfinx, veient endevinat el seu enigma, va precipitar-se cingles avall i va matar-se. Aleshores el poble de Tebes, agraït, li concedeix la mà de la reina Iocasta, el marit de la qual havia desaparegut feia poc. Èdip i Iocasta van tenir dues filles, Antígona i Ismene, i dos fills, Etèocles i Polinices. Al cap d'uns anys, una terrible pesta va començar a castigar la ciutat de Tebes: les terres s'assecaven i no donaven fruit, els animals esdevenien estèrils i les dones infantaven fills morts. I aquí comença la tragèdia. Consultat l'oracle, el déu Apol·lo va ordenar matar o desterrar el culpable de la mort de Laios, si volien alliberar-se de la pesta. Èdip, doncs, inicia la investigació i, a mesura que aquesta avança, s'adona que tots els indicis l'assenyalen a ell com a culpable. Finalment, és cridat a donar testimoni el criat que va salvar-se de la matança a la cruïlla de camins, prop de Delfos, i que era el mateix que havia salvat el nen de morir abandonat a les muntanyes del Citeró. El seu testimoni deixa les coses ben clares: Èdip ha mort el seu pare i s'ha casat amb la seva mare. Iocasta ja no escolta el final de la història. Ja l'ha endevinada. Desesperada, entra a la cambra nupcial i es penja d'una biga. Èdip, quan sap la veritat, entra a la casa i es troba amb Iocasta morta. La despenja de la biga i amb una agulla del seu vestit es treu els ulls tot dient que «mai més no veuria els mals que havia sofert ni els mals que havia fet, i que tan sols en la foscor veuria els que no hauria d'haver vist mai i no podria reconèixer els que hauria volgut conèixer». Un cop apaivagat s'acomia dels seus fills i es disposa a sortir a l'exili, tal com ell mateix havia ordenat per al culpable de la mort de Laios. En aquest punt s'acaba la tragèdia. El mite, però, continua amb l'enfrontament entre Èdip i els seus fills, que no el volen reconèixer ni perdonar. Aleshores Èdip els maleeix i els vaticina que es partiran el regne amb l'espasa. Èdip se'n va cap a Atenes, al dem de Colonos, on mor al costat de les seves dues filles que l'han acompanyat a l'exili. Mentre, a Tebes, els dos germans, Etèocles i Polinices s'han repartit el regne: cada un d'ells regnarà durant un any i així s'aniran alternant en el regne. Quan li toca regnar, Etèocles, però, no vol cedir el regne al seu germà, el qual, per recuperar el que considerava de llei, va a cercar ajuda a Argos i ataca la ciutat de Tebes amb un exèrcit comandat per set cabdills. Els dos germans moren a la batalla i l'exèrcit atacant es retira. Aleshores Creont, que s'havia fet càrrec del regne, prohibeix enterrar Polinices, perquè havia atacat la ciutat de Tebes. Antígona, la seva germana, s'oposa a aquest decret i realitza el ritual del sepeli. Creont, en veure

desobeïda la seva ordre, ordena castigar Antígona, tancada viva en una tomba perquè hi trobi la mort. Hèmon, el fill de Creont i promès d'Antígona, s'hi oposa sense cap resultat positiu. Només les amenaces de Tirèsias aconseguen finalment ablanir el cor de Creont. Però ja és massa tard. Hèmon, davant la negativa del pare de reconsiderar les seves ordres, se suïcida abraçat al cos de la seva estimada, també morta, i quan Creont torna a palau amb el cos del seu fill mort, rep la notícia del suïcidi de la seva esposa. Amb això s'acaba tota aquella maledicció que pesava sobre la nissaga d'Èdip, un home intel·ligent i pietós.

El mite d'Èdip era conegut des d'antic i en Homer trobem ja referències al nostre personatge. En el Cant XXIII (678-680) de la *Ilíada*, Homer parla de la tomba d'Èdip a Tebes, desmentint així la tradició que recull Sòfocles en les seves tragèdies, segons la qual Èdip havia estat enterrat a Atenes. També en l'*Odissea* XI (271-274), Odisseu, a la baixada als inferns, va veure «la mare d'Èdip, la bella Epicasta homèrica, que va cometre, sense saber-ho, el greu pecat de casar-se amb el seu fill; i ell, després de matar el seu pare, va casar-s'hi, però els déus de seguida van escampar-ho entre els homes». Aquesta és la raó per la qual Pausània no creu que Èdip tingués quatre fills amb la seva mare, perquè els déus van escampar-ho «de seguida». Això entronca amb altres mites antics, com els recollits pel poema èpic *Edipòdia*, que no coneixen la barreja de sang i fan fills d'Eurigania, i no de locasta, els quatre fills que coneixem. Altres tradicions afirmen que amb locasta va tenir dos fills, Fràstor i Laònit, que van morir en la guerra mítica entre Tebes i Orcòmenos, i amb Eurigania va tenir Antígona, Ismene, Etèocles i Polinices.

També el poema èpic la *Tebaida*, de finals del segle VIII aC, tractava de la història d'Èdip i els seus fills.

Èsquil va tractar també el tema en la seva trilogia formada per les tragèdies *Laios*, *Èdip* i *Els set contra Tebes*, de les quals només conservem la tercera tragèdia. La tradició que recull Èsquil sembla que concorda amb força precisió amb la recollida per Sòfocles.

Èdip: l'home pietós rebutjat pels déus

Amb la tragèdia *Èdip Rei*, Sòfocles posa en consideració no pas la intel·ligència humana enfrontada amb les lleis divines, com en el cas de l'*Antígona*, o bé el dolor com a

purificació de l'orgull humà o de la culpa humana. Amb l'*Èdip Rei*, Sòfocles ens presenta un heroi intel·ligent, capaç de resoldre l'enigma de l'Esfinx, però alhora un heroi pietós, un heroi que consulta els déus i que demana sempre la seva ajuda per resoldre els problemes que se li presenten. I, tanmateix, els déus el rebutgen i el porten a la pròpia destrucció, i és objecte dels mateixos mals que pateixen els éssers poc intel·ligents o els qui han pecat d'orgull en contra dels déus, fins al punt que porten al cor de la tragèdia a acabar-la amb el comentari següent: «Habitants de Tebes, la nostra pàtria, mireu-lo, aquest és Èdip, aquell que desxifrava els enigmes més famosos, aquell que era l'home més poderós, la sort del qual era vista no sense enveja pels ciutadans: a quin tràngol de terribles infortunis ha arribat. És l'últim dia de la vida el que ha de considerar qualsevol mortal i ningú no pot ésser tingut per feliç abans de passar el terme de la seva existència sense haver patit cap pena».

Èdip, però, és un heroi. No pas un heroi en el sentit èpic de la paraula, sinó un heroi tràgic que salva el poble de la calamitat per mitjà de la pròpia destrucció. La seva heroïcitat consisteix a arribar al final de la seva recerca, de la seva lluita, sense defallir, malgrat la por que li pot fer entreveure el seu propi final. I no en fuig, com fa locasta amb el seu suïcidi. Èdip accepta la voluntat dels déus, ja que si ells van salvar-lo de la mort a les muntanyes del Citeró, no creu que pugui llevar-se ara la vida.

Potser caldria entendre la figura d'aquest Èdip just, pietós i intel·ligent, malgrat les calamitats que els déus li envien, com la figura de l'home ideal, de l'home com hauria de ser malgrat els terribles tràngols pels quals els déus el vulguin fer passar. Potser hem de pensar en l'ambient en què vivia Sòfocles, en un ambient en què la doctrina dels sofistes tenia ja una gran importància, una doctrina que posava l'home com a centre del món, i no el déu, tal com creia Sòfocles. Com afirma W. Jaeger, «no és possible decidir on es troba la prioritat; si en la poesia o en l'ideal educador. Per a una poesia com la de Sòfocles això no té importància. El que és decisiu és que la poesia i l'educació humana es dirigeixen conscientment al mateix fi» (W. Jaeger, *Paideia: los ideales de la cultura griega*, p. 257).

Els personatges d'Èdip Rei

Els personatges que intervenen en la tragèdia són els següents: Èdip, Creont, Tirèsias, Iocasta, sacerdot de Zeus, missatger de Corint, criat de Laios, missatger de palau i cor d'ancians de Tebes.

Del personatge d'Èdip, n'hem parlat ja a bastament més amunt. Tanmateix, la seva presència domina tota l'obra i es fa difícil d'assenyalar-ne un segon protagonista. En *l'Antígona*, per exemple, l'heroïna s'enfronta a Creont, que esdevé un personatge tan important com ella. En *l'Edip Rei*, Èdip és l'únic protagonista i el seu antagonista, l'objecte de la seva recerca, de la seva lluita, no és altre que ell mateix. Per això els altres personatges esdevenen secundaris i no fan més que portar, imperceptiblement, l'heroi vers la seva pròpia destrucció.

El cor d'*Èdip Rei* està format per 15 nobles ancians de Tebes. Igual que el sacerdot de Zeus, el cor mostra sempre una gran confiança en Èdip, fins i tot quan ja és molt evident el desenllaç del problema, quan el missatger de Corint desvetlla el secret que Èdip no és fill de Pòlib i de Mèrope i que el va rebre de mans del pastor de Laios. L'aportació del cor, fins i tot en els estàsims, és l'aportació d'un veritable personatge, no certament amb el mateix protagonisme de personatges importants, però sí a un nivell de personatges secundaris, com el mateix sacerdot de Zeus.

Creont és un personatge secundari en aquesta tragèdia. Ell mateix ho reconeix quan Èdip l'acusa de maquinari-ne en contra: «Jo no tinc el desig d'ésser rei, sinó el de governar com a rei, igual que faria qualsevol persona assenyada. Ara de tu ho rebo tot, sense haver de témer res, mentre que si governava, hauria d'actuar sovint en contra de la meua voluntat. ¿Per què, doncs, m'hauria d'ésser més plaent ésser rei que posseir un poder que no em proporciona cap preocupació?». La seva personalitat queda anul·lada per la d'Èdip.

Tirèsias és el sacerdot-endeví cec. Com a endeví que és, coneix la veritat, però no vol dir-la per por de la venjança d'Èdip i vol restar-ne al marge. Tirèsias, igual que el déu Apol·lo, deixen que Èdip tot sol trobi la seva destrucció. I, tanmateix, ells representaven l'esperança d'Èdip de solucionar el problema, però el déu només ordena cercar el

culpable, sense altre ajut, i Tirèsias, malgrat conèixer-lo, no vol dir-ho i, quan ho fa, l'obcecació d'Èdip impedeix de creure-se'l. L'endeví li ha fallat, l'ha deixat sol. També el déu el deixa, i quan el deixa, o quan Èdip s'adona que l'ha deixat, s'inicia la seva destrucció. Aquest és el breu però important paper de Tirèsias.

Iocasta és la mare i l'esposa d'Èdip. El personatge apareix en l'episodi II, quan Èdip ha iniciat ja la seva investigació i després que fos acusat per Tirèsias. És un personatge amb una mentalitat recelosa i poruga. S'atmoreix davant les recerques d'Èdip, com si conegués o, millor, endevinés, sense saber-ho, la veritat que tem. Malgrat les seves mostres d'impietat en negar la validesa dels oracles dels déus, les seves pregàries (nova ironia de la tragèdia) portaran el missatger de Corint que aclarirà els fets.

El sacerdot de Zeus és el personatge que surt en el pròleg de la tragèdia. No té cap altre paper. En el fons, representa tot el poble assegut davant els altars per suplicar als déus que els alliberin de la pesta. I quan s'hi presenta Èdip, demana la seva intercessió davant els déus, atesa la seva relació tan amistosa que té amb ells (ironia tràgica). Representa, doncs, ja des de bon començament, la situació amb què es trobarà Èdip: tot sol davant de Tebes, per resoldre un conflicte que ningú més que ell no ha provocat. Això és el que ens espera en la tragèdia. I així ens la presenta Sòfocles ja des de bon començament.

El criat de Laios és un personatge clau en el desxiframent del problema. Resulta que és el mateix que va recollir Èdip nadó amb l'ordre de matar-lo i va donar-lo al pastor de Corint, que no és altre que el missatger que ve a portar la notícia de la mort de Pòlib. Aquesta trobada és clau en la tragèdia. Aquests personatges són un exemple ben clar de l'etopeia de què parlàvem abans. La seva manera de parlar i d'actuar denota una condició social inferior, ben reflectida per Sòfocles.

Els missatgers són elements importants en les tragèdies, per tal com expliquen fets tràgics i violents que s'han esdevingut lluny de la vista dels espectadors. En l'*Èdip*, hi tenim el missatger de Corint, personatge del qual ja hem parlat quan fèiem referència al criat de Laios, i el missatger de palau, que explica als espectadors la mort de Iocasta i la reacció d'Èdip.

A més, cal fer referència a dos personatges més que surten en l'última escena de la tragèdia. Es tracta d'Antígona i Ismene. Són dos personatges sense paper, dues comparses, dos personatges muts que podien sortir en algunes tragèdies.

Desenvolupament d'Èdip Rei

L'acció de la tragèdia es desenvolupa a la ciutat de Tebes. La ciutat es troba tota trasbalsada a causa dels morts provocats per la pesta que s'hi ha declarat. Així comença el pròleg de la tragèdia. Tot el poble prega davant els altars. Èdip es presenta angoixat pel dolor que aclapara els seus súbdits. Aquests, per boca del sacerdot de Zeus, li demostren la seva confiança: «... no et fem igual als déus, però sí que et considerem el primer d'entre els homes [...] Quan tu vas arribar a la ciutat de Cadme, vas alliberar-nos del tribut que devíem a la cruel Cantora [...] gràcies a l'ajuda d'un déu...». Èdip és previsor, i ja ha posat en pràctica l'únic remei que se li pot acudir a un home pietós: consultar el déu de Delfos. Hi arriba Creont, el cunyat del rei, enviat a Delfos i, davant de tots, li explica la resposta del déu: la pesta s'acabarà quan es condemni a mort o a l'exili l'assassí de Laios, l'antic rei de Tebes.

Èdip no vacil·la: ell serà qui «donarà satisfacció al mort i al déu». I el poble, tranquil i confiat, es retira dels seus llocs de pregària.

En el pròleg, Sòfocles ens ha presentat ja Èdip: un home de tarannà paternal, segur d'ell mateix, previsor, sincer amb els seus súbdits i amics, i pietós amb els déus. Després veurem, i aquesta és la seva tragèdia, que els déus no corresponen a la seva pietat.

També hi podem notar ja l'ús de la ironia tràgica de què parlàvem: tot Tebes s'adreça a Èdip com a qui té el favor dels déus, però tots els espectadors saben que els déus són ben lluny d'afavorir Èdip. Després, la ironia ressonarà també en les seves paraules: «Sé els mals que patiu, tanmateix, cap dels vostres mals no s'assembla gens al que a mi m'afeixuga». Tebes demana ajuda a Èdip quan tots els seus mals vénen d'ell. I Èdip demana la intercessió d'Apol·lo quan aquest déu és el causant dels seus mals (i així ho diu al final de la tragèdia: «Apol·lo ha estat, amics. Apol·lo ha provocat aquestes desgràcies...»).

Ha estat, doncs, un pròleg ple d'esperança per als personatges, però ple de presagis obscurs per als espectadors que coneixen la història.

Acabat el pròleg, entra el cor de nobles tebens cantant el pàrode. El seu cant és compost per tres unitats d'estrofa i antístrofa amb una estructura simètrica: comença i acaba amb una invocació als déus protectors de Tebes i, en la unitat central, hi exposa les desgràcies que pateix la ciutat.

Quan el cor ha acabat el seu cant d'entrada i ja s'ha col·locat al seu lloc de l'orquestra, comença el primer episodi. Èdip es mostra decidit a solucionar el problema de la pesta. El ban que publica és ple d'ironia tràgica: «si un dia (l'assassí) arribés a ésser hoste del meu casal [...] que se m'apliquin els mateixos càstigs». «Iniciaré la meua lluita, igual que si es tractés del meu pare».

En la col·laboració que tot seguit mostra el cor, per boca del seu corifeu, hi surt el nom de Tirèsias. També en això Èdip pot mostrar la seva previsió: ja l'ha fet venir. I com a representant dels déus, Èdip, home pietós, es posa a les seves mans. Sòfocles vol que Tirèsias s'apiadi d'Èdip i es negui a parlar, amb una pietat que el rei no comprèn, perquè quan es tracta d'un mal que afecta tota la ciutat no hi valen pietats privades, i Èdip, doncs, l'acusa de ser l'instigador, si no el mateix responsable de la mort de Laios. Aleshores Tirèsias li revela la veritat, però Èdip, que desxifrava enigmes, no entén les coses clares i li adreça unes paraules plenes d'ironia tràgica: «ets cec de les orelles i de l'enteniment com ho ets de la vista». Però Èdip s'equivoca, perquè Tirèsias, cec de la vista, hi veu molt bé, amb l'enteniment, la veritat que és amagada a la ment d'Èdip. I això també li ho revela ben clarament: «Ara hi veus bé, però aviat veuràs la foscor [...] i no veus tampoc la infinitud de les teves desventures...». És aquesta circumstància la que demostra la perfecció de la tragèdia: la revelació del desenllaç arriba en el primer episodi, però d'una manera que ningú, cap personatge, no se la creu. Ni tan sols el cor, que, en el primer estàsim, no pot comprendre que aquestes paraules de l'endeví puguin anar adreçades a Èdip. El vaticini de Delfos era clar: la impuresa de la ciutat venia d'un impur, però, ¿qui era l'impur? Delfos no s'equivoca, però aleshores ¿les paraules de l'endeví eren veritables o falses? Èdip també maleeix l'assassí i el condemna. Èdip també és prudent i pietós i els déus l'ajuden. El cor, doncs, se sent confós, però la seva confiança en Èdip és tan gran que arriba a la conclusió que Tirèsias també pot equivocar-se.

El segon episodi comença amb l'aparició de Creont, que vol saber amb exactitud quines són les acusacions que Èdip ha formulat en contra seu. Tot el diàleg consisteix en una llarga discussió, al final de la qual Èdip continua convençut que Creont és culpable. Èdip creu que Tirèsias l'hauria denunciat quan va arribar a Tebes, i si no va fer-ho vol dir que no és culpable. Si tanmateix ara l'acusa, és perquè l'endeví menteix (perquè per la seva qualitat d'endeví coneix la veritat) i si menteix ho fa per Creont. Així, doncs, no accepta cap mena de disculpa. L'aparició de locasta no serveix tampoc per a apaivagar els ànims i la discussió només acaba amb la intervenció apassionada del cor i de la mateixa reina a favor de Creont, malgrat que Èdip, igual que locasta, veu ben clar que, si no s'accepta la culpabilitat de Creont, s'accepta la seva, perquè si Creont no és culpable, vol dir que Tirèsias diu la veritat i, per tant, Èdip és culpable. locasta, però, hi busca de seguida la sortida: «no hi ha ningú d'entre els mortals que en sàpiga res, de l'art d'endevinar» i locasta revela aleshores la seva impietat: «Apol·lo no va aconseguir que fos l'assassí del seu pare...». I acaba afirmant: «... perquè allò que un déu considera necessari, ell mateix ho revela amb mitjans senzills», sense adonar-se que, amb ironia tràgica, el déu se servia d'ella mateixa per mostrar-li la veritat i, en la seva voluntat de tranquil·litzar Èdip, el posa en el camí de descobrir-se ell mateix com l'assassí de Laios i com a fill incestuós.

En efecte, el relat de l'assassinat de Laios trasbalsa l'ànim d'Èdip, perquè el lloc on s'esdevingué era el mateix on ell havia mort un home que l'havia ofès greument i, per això, no se n'havia considerat culpable. Ara, però, davant la veritat que ell intueix a mitges, comença a pensar que no té els déus tan al seu costat com creia: «Oh, Zeus, ¿què has planejat de fer-me?». Ara bé, la seva intuïció li fa veure la possibilitat que ell sigui l'assassí de Laios, però no relaciona el fet amb la profecia que un dia també ell havia escoltat a Delfos (que mataria el seu pare i es casaria amb la seva mare), i tan sols s'angoixa pel fet de pensar que profana el lloc de la seva víctima. Però sempre hi ha una esperança: el criat que va presenciar l'assassinat.

En l'estàsim segon, el cor es mostra de nou desconcertat, insegur. Més que res el fan dubtar les paraules poc pietoses que ha sentit de locasta. També tem per Èdip, tem que no l'hagi atès la impuresa en els seus actes i que no s'hagi guanyat l'enemistat dels déus. El cor també s'adona que les paraules contra els vaticinis dels déus poden comportar la

mort de les lleis morals i del culte als déus i demana el càstig diví per evitar que el cosmos esdevingui de nou caos.

L'episodi tercer comença amb el mateix esperit religiós amb què ha acabat el cant del cor. Però en aquest cas es tracta de locasta. La reina, que acaba de negar els vaticinis d'Apol·lo, ara ve a oferir-li sacrificis i a pregar davant del seu altar: «Aquí em tens amb aquestes ofrenes implorant davant teu, oh Apol·lo Liceu!, que tan a prop et tenim, perquè ens proporcionis un remei purificador». I també per obra de la ironia, la resposta del déu es presenta immediata i amb el remei purificador: el missatger de Corint, que ve a revelar la veritat.

El missatge de Corint té un sentit doble: per al missatger, la notícia alegrarà Èdip i locasta, perquè aquell esdevindrà rei de Corint, però els entristirà per la mort de Pòlib. Per a Èdip i locasta, en canvi, l'alegria és immediata, però la causa és la mort de Pòlib (la seva mort natural). La tristesa vindrà després, quan sàpiguen que Èdip no és fill de Pòlib. Per això, després de donar la notícia, primer a locasta i després a Èdip, el missatger resta callat, sense comprendre gaire bé el raonament dels dos esposos. I de nou es torna a mostrar la impietat de locasta: «Oh, oracles dels déus, ¿on sou?». Però locasta no sap distingir un vaticini veraç dels déus i la interpretació falsa dels homes. Èdip mostra més respecte que locasta; no comprèn l'incompliment dels vaticinis, però hi busca una explicació («tret que hagi mort d'una cruel enyorança. En aquest cas la mort seria culpa meva»).

Després ve el dolor, la por, quan descobreixen que Èdip no és fill de Pòlib. ¿I de qui és fill? El missatger corinti només sap que, infant de bolquers, el va rebre d'un pastor de Laios, que per obra de l'enginy de Sòfocles resulta que és el mateix que va salvar-se d'aquella matança, a la cruïlla de camins. locasta ja ho sap, ja ho ha endevinat, ja no necessita el testimoni del criat: «no vulguis esbrinar nèciament les coses que han estat dites», «pels déus, no ho esbrinis, per poc que t'estimis la vida. Prou que en pateixo jo». Novament Èdip, l'expert desxifrador d'enigmes, s'equivoca a l'hora d'interpretar la reacció de locasta: «Ella, com a dona que és, és orgullosa i potser s'avergonyeix del meu llinatge».

El cor, en canvi, sempre disposat a admetre qualsevol excusa per salvar Èdip, s'agafa a la idea d'un naixement d'origen diví i s'imagina el seu rei descendent d'Apol·lo, Pan o Hermes. El seu cant joiós marcarà un fort contrast amb el descobriment del veritable llinatge d'Èdip, que tot seguit es farà palès.

En l'episodi següent, Iocasta ja no hi és. Per a ella ja s'ha acabat tot. Mentre es desenvolupa el diàleg d'aquest episodi, Iocasta ha pujat a la cambra nupcial. Èdip, en canvi, continua la seva investigació, però ara hi ha un nou element imprevist, la seva pròpia identitat que es farà palesa, per a desgràcia seva, amb l'arribada del criat, el pastor que va recollir-lo i, a la vegada, l'únic testimoni de la mort de Laios. El seu reconeixement, l'*anagnòrisi* d'Èdip, comportarà, a la vegada, la seva caiguda, la seva destrucció, amb el consegüent desenvolupament entre el públic d'emocions com pietat o temor, exponent de la màxima perfecció i bellesa, que, segons Aristòtil, podem trobar en una tragèdia.

El diàleg entre Èdip i el criat, amb l'ajuda del missatger de Corint, és viu i intens, i ens mostra un Èdip tens i nerviós, que ja veu, no endevina només, quin és el seu final, però el seu caràcter decidit i sincer el fa arribar fins al final de la seva investigació.

Ara el cor no sap on agafar-se per salvar Èdip, perquè la veritat ha estat revelada sense cap dubte. En la seva anterior intervenció cantava alegre i esperançat; ara, en un contrast característic de Sòfocles, canta l'infortuni d'Èdip i l'infortuni de tota la raça dels mortals, perquè la felicitat d'Èdip no ha estat capgirada per la mort, com la d'Agamèmnon d'Èsquil, per exemple, sinó per la impuresa i la culpa, i tot això en una persona que havia demostrat a bastament la seva pietat i la seva justícia, cosa que no deixa de recordar, amb nostàlgia, el cor: «...gràcies a tu he respirat tranquil i els meus ulls s'han tancat en somnis plàcids». Paraules que poden sonar a ironia, perquè gràcies a haver esdevingut culpable podran continuar fruint d'aquesta tranquil·litat i pau.

L'èxode de la tragèdia, l'episodi final, el forma, en primer lloc, el missatger de palau que explica la fi de Iocasta i l'acció d'Èdip. La mort de Iocasta, el suïcidi, queda ben aviat en segon terme, quan apareix Èdip, que esdevé protagonista del relat. La compassió del missatger és més gran per Èdip que per Iocasta. La segona part de l'èxode, més emotiva, la forma l'aparició d'Èdip i el seu diàleg, primer amb el corifeu i després amb Creont.

L'Èdip de l'èxode és el mateix que el del pròleg. Continua mostrant la mateixa reverència i pietat amb els déus. Es lamenta dels seus infortunis, però no maleeix els déus. L'única diferència és que ara sap el que no sabia en el pròleg: ara sap qui és l'impur; però ara sap que no contaminarà ningú, que ningú no prendrà part en la seva pena i, conseqüent amb ell mateix, demana ser portat fora del país. I ara que és cec, és quan veu més clar la voluntat dels déus: si primer el van salvar de la mort, no va ser perquè morís; va ser per fer-lo patir i, per tant, no ha de morir, ha de ser desterrat.

Continua sent el mateix Èdip previsor i paternal, però ara ho és amb les seves filles, que depenen d'ell, i no amb els súbdits ni amb el poble de Tebes, perquè ja ha deixat de ser rei.

Èdip acaba, doncs, humiliat pels déus. Aquell home, «la sort del qual era vista no sense enveja pels ciutadans», resulta ser el més infortunat dels mortals. Per això el cor acaba amb unes paraules que sonen ben pessimistes: «és l'últim dia de la seva vida el que ha de considerar qualsevol mortal, i ningú no pot ésser tingut per feliç abans de passar el terme de la seva existència sense haver patit cap pena».

I, tanmateix, no podem oblidar aquells versos dedicats a Sòfocles: «Benaurat Sòfocles, que va viure molts anys i va morir com a home sortós i estimat. Va escriure moltes i belles tragèdies i la seva vida va ésser feliç i sense penes».

J. C. V.